

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

ΟΜΑΔΑ ΠΡΩΤΗ

ΘΕΜΑ Α

A.1.

α. Αγροτική μεταρρύθμιση: Η βιομηχανική επανάσταση άσκησε σοβαρές πιέσεις στον αγροτικό χώρο με αποτέλεσμα την προοδευτική υποχώρηση της παραγωγικής και κοινωνικής κυριαρχίας του στον «δυτικό κόσμο». Καθώς η κατοχή γης έπαυε προοδευτικά να είναι πηγή εξουσίας και κοινωνικού -ταξικού- κύρους, άνοιξαν οι δρόμοι για την αγροτική μεταρρύθμιση. Την κατάργηση δηλαδή των μεγάλων ιδιοκτησιών και την κατάτμηση των αξιοποιήσιμων εδαφών σε μικρές παραγωγικές μονάδες, οικογενειακού χαρακτήρα, που ανταποκρίνονταν καλύτερα στις νέες παραγωγικές και κοινωνικές συνθήκες.

β. Κίνημα στο Γουδί: Το 1909 συντελείται μια τομή στην πολιτική ιστορία της Ελλάδας γενικότερα, και των πολιτικών κομμάτων ειδικότερα. Στις 15 Αυγούστου 1909 εκδηλώθηκε κίνημα στο Γουδί, το οποίο έγινε από τον Στρατιωτικό Σύνδεσμο, μια μυστική ένωση στρατιωτικών, με αιτήματα που αφορούσαν μεταρρυθμίσεις στο στρατό, τη διοίκηση, τη δικαιοσύνη, την εκπαίδευση και τη δημοσιονομική πολιτική. Ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος δεν εγκαθίδρυσε δικτατορία, αλλά προώθησε τα αιτήματά του μέσω της Βουλής. [**Προαιρετικά:** Το κίνημα στο Γουδί εξασφάλισε την υποστήριξη των επαγγελματικών σωματείων της Αθήνας στη διαδήλωση της 14^{ης} Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους και απέφερε σε πολιτικό επίπεδο την ψήφιση μεγάλου αριθμού νόμων από τη Βουλή και την απόφαση της τελευταίας (Φεβρ. 1910) να προκηρύξει εκλογές για αναθεώρηση του συντάγματος.] Το κίνημα στο Γουδί τερματίστηκε 15 Μαρτίου 1910 με τη διάλυση του Στρατιωτικού Συνδέσμου.

γ. Συνθήκη Σεβρών: Η Συνθήκη των Σεβρών (28 Ιουλίου / 10 Αυγούστου 1920) αποτέλεσε τη μεγαλύτερη διπλωματική επιτυχία της Ελλάδας και δικαίωσε την τολμηρή πολιτική του Βενιζέλου. Η μικρή Ελλάδα των παραμονών των Βαλκανικών πολέμων γίνεται με την υπογραφή της Συνθήκης «η Ελλάδα των δύο Ηπείρων και των πέντε Θαλασσών». Το όραμα της *Μεγάλης Ιδέας* φαίνεται να γίνεται απτή πραγματικότητα. Επιπλέον η Συνθήκη των Σεβρών μεταξύ άλλων όριζε ότι η περιοχή της Σμύρνης θα βρισκόταν υπό ελληνική διοίκηση και κατοχή για πέντε χρόνια. Υστερα από την περίοδο αυτή θα μπορούσαν οι κάτοικοι με δημοψήφισμα να αποφασίσουν την προσάρτηση της περιοχής στην Ελλάδα.

A.2.

- α. → Λ
- β. → Σ
- γ. → Σ
- δ. → Σ
- ε. → Λ

ΘΕΜΑ Β

Β.1.

α) Η οργάνωση των κομμάτων ήταν εμφανής μόνο στο επίπεδο της ηγεσίας. Τη σημαντικότερη θέση μετά τον αρχηγό την είχε η κοινοβουλευτική ομάδα. Οι βουλευτές είχαν σημαντική θέση, διότι λόγω της μεγάλης πλειοψηφίας που χρειαζόταν η Βουλή για να έχει απαρτία και να παίρνει αποφάσεις, οι βουλευτές και μόνο με την απουσία τους (ή την απειλή της) μπορούσαν να ασκήσουν μεγάλη πίεση στην κοιμματική ηγεσία. Έτσι, η κεντρική οργάνωση του κόμματος δεν είχε τη δυνατότητα να αρνηθεί στους βουλευτές την εκπλήρωση επιθυμιών, π.χ. διορισμών ή ευνοϊκών ρυθμίσεων υπέρ της εκλογικής τους περιφέρειας.

β) Αντίθετα με άλλες χώρες της Ευρώπης, στο τελευταίο τέταρτο του αιώνα δεν προέκυψαν ταξικά κόμματα. Στην Ελλάδα πολλές κοινωνικοοικονομικές αντιθέσεις αμβλύνονταν μέσω των πελατειακών σχέσεων και με τη μεγάλη, συγκριτικά με άλλες χώρες, κοινωνική κινητικότητα. Τα δύο μεγάλα κόμματα δεν προσπάθησαν να δώσουν ένα τοπικό ή κοινωνικό-ταξικό στίγμα. Παρατηρείται επίσης σχετική αυτονομία της πολιτικής ελίτ από την κοινωνία. Όμως, όλα τα κόμματα απευθύνονταν ιδιαίτερα στους αγρότες, που αποτελούσαν το μεγαλύτερο μέρος του ενεργού πληθυσμού.

Β.2.

α) Η πρόταση του Ελ. Βενιζέλου να παραχωρηθεί η περιοχή του Πόντου στην υπο ίδρυση Αρμενική Δημοκρατία προκάλεσε μεγάλη απογοήτευση στους Έλληνες του Πόντου, οι οποίοι στα διάφορα συνέδρια που πραγματοποιήσαν στο Μπακού, στο Κρασνοντάρ, στο Βατούμ και στη Μασσαλία, διαμαρτυρήθηκαν έντονα για την στάση της ελληνικής κυβέρνησης. Πολλά ποντιακά σωματεία έστειλαν τότε τηλεγραφήματα στο Παρίσι για να μεταπείσουν τον πρωθυπουργό, τον οποίο επισκέφτηκε μάλιστα τον Απρίλιο του 1919 ο μητροπολίτης Χρυσάνθος. Μετά τη διεξοδική ενημέρωση που έλαβε ο Έλληνας πρωθυπουργός από τον Χρυσάνθο, για το Ποντιακό ζήτημα, αποφάσισε να ενισχύσει τις προσπάθειες των Ποντίων και έδωσε την έγκρισή του στο μητροπολίτη να συνεχίσει την προσπάθεια ενημέρωσης όλων των πολιτικών που έλαβαν μέρος στη Συνδιάσκεψη. Οι περισσότεροι από αυτούς, με εξαίρεση τους Αγγλους αντιπροσώπους, είδαν με πολλή κατανόηση τα αιτήματα των Ελληνοποντίων. Συγκεκριμένα, στην πρόταση του μητροπολίτη να γίνει ο Πόντος ανεξάρτητο κράτος υπό ελληνική εντολή, ο Πρόεδρος των Η.Π.Α. Ουίλσον απάντησε: «Είναι θαυμάσια όσα μου λέτε. Ο Πόντος πρέπει να γίνει ανεξάρτητος. Μίαν ψήφον έχω εις την Συνδιάσκεψιν, αλλά θα την διαθέσω υπέρ του λαού σας.»

β) Παρά το αρνητικό κλίμα που δημιουργήθηκε, ο ποντιακός ελληνισμός δεν πτοήθηκε. Στις 10 Μαρτίου 1921 ο μητροπολίτης Αμάσειας Γερμανός πρότεινε στον υπουργό εξωτερικών Μπαλτατζή συνεργασία με τους Κούρδους και τους Αρμένιους εναντίων του κινήματος του Κεμάλ. Η κυβέρνηση του Γούναρη, απομονωμένη και από τους συμμάχους, δεν πήρε καμιά πρωτοβουλία, ενώ οι Πόντιοι απογοητευμένοι, με πρωτοβουλία του Γερμανού Καραβαγγέλη, διοργάνωσαν δύο συνέδρια. Στην Κωνσταντινούπολη στις 17 Αυγούστου 1921 και στην Αθήνα στις 4 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους.

ΟΜΑΔΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

ΘΕΜΑ Γ.1

α) Στις εκλογές της 8^{ης} Αυγούστου 1910 ο συνασπισμός των παλαιών κομμάτων εξασφάλισε 211 από τις 362 έδρες, ενώ 29 κέρδισαν ανεξάρτητοι υποψήφιοι που ανήκαν στον πολιτικό χώρο των παλαιών κομμάτων και 122 ανεξάρτητοι εκσυγχρονιστές. Οι εκσυγχρονιστές συσπειρώθηκαν γύρω από το πρόσωπο του κρητικού ηγέτη Ελευθερίου Βενιζέλου, ο οποίος εξελέγη χωρίς να συμμετέχει στην προεκλογική αναμέτρηση. Η πρώτη δημόσια εμφάνιση του Βενιζέλου ως ελλαδίτη πολιτικού έγινε στις 5 Σεπτεμβρίου 1910 με μία ομιλία στην πλατεία Συντάγματος, στην οποία έκανε προγραμματικές δηλώσεις, με τις οποίες υποστήριξε μετριοπαθείς μεταρρυθμίσεις.

Ο Βενιζέλος πήρε εντολή σχηματισμού κυβέρνησης μετά την παραίτηση της Κυβέρνησης Δραγούμη (6 Οκτωβρίου 1910). **Στο πρώτο ιστορικό παράθεμα** επιβεβαιώνεται η συγκρότηση και ορκωμοσία της κυβέρνησης Βενιζέλου για τον οποίο μάλιστα προστίθεται ότι ανέλαβε υπουργός Στρατιωτικών και Ναυτικών, προκειμένου να προωθήσει προφανώς μία βασική θέση του προγράμματός του που αφορούσε στην υλοποίηση στρατιωτικών εξοπλισμών για την πραγματοποίηση των εθνικών διεκδικήσεων. (Στις 6 Οκτωβρίου ... Ναυτικών).

Επειδή ο Βενιζέλος αντιμετώπιζε προβλήματα με την εξασφάλιση ψήφου εμπιστοσύνης, σε συνεννόηση με το βασιλιά Γεώργιο Α' προχώρησε σε διάλυση της Βουλής και προκήρυξη νέων εκλογών. **Ανάλογες είναι και οι σχετικές πληροφορίες στο κείμενο της πρώτης πηγής όπου αναφέρεται ότι** ο νέος πρωθυπουργός παρουσίασε τις προγραμματικές του δηλώσεις στη Βουλή (8 Οκτ.), ωστόσο δεν κατάφερε να εξασφαλίσει την απαραίτητη πλειοψηφία των βουλευτών κατά την ψηφοφορία για την εξασφάλιση ψήφου εμπιστοσύνης λόγω έλλειψης απαρτίας στο κοινοβουλευτικό σώμα. Η αρνητική αυτή εξέλιξη ανάγκασε τελικά τον Βενιζέλο να υποβάλει την παραίτησή του και να εισηγηθεί στον βασιλιά τη διάλυση του σώματος. Ο Γεώργιος Α', που διέθετε πολιτικό αισθητήριο και ήξερε να προσαρμόζεται στις αλλαγές των καιρών, αποδέχτηκε την πρόταση του Βενιζέλου καθώς – **όπως σημειώνει χαρακτηριστικά το ιστορικό παράθεμα** - «διαισθάνθηκε το εντεινόμενο λαϊκό ρεύμα υπέρ του Βενιζέλου». (Στις 8 Οκτωβρίου ... ειδήγηση του πρωθυπουργού).

Αυτό το διάβημα αναστάτωσε τα παλαιά κόμματα τα οποία, θεωρώντας αντισυνταγματική την κίνηση του βασιλιά, αποφάσισαν να μη συμμετάσχουν στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1910. Οι αντιδράσεις των παλαιών κομμάτων στην πρωτοβουλία του βασιλιά και στην προκήρυξη των νέων εκλογών παρουσιάζονται αναλυτικότερα **στο απόσπασμα από τη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους**. Οι Γ. Θεοτόκης, Δ. Ράλλης και Κ. Μαυρομιχάλης – ηγέτες αντίστοιχα των τριών ισχυρότερων κοιμματικών μηχανισμών – διαμαρτυρήθηκαν έντονα για τη βίαιη διάλυση της βουλής και έλαβαν την απόφαση να απόσχουν από τις εκλογές του Νοεμβρίου. (Στις 12 Οκτωβρίου ... εκλογική αναμέτρηση). **Ο συγγραφέας του παραθέματος** εκτιμά ότι η απόφαση της εκλογικής απόχής δεν συνιστά διάβημα σε βάρος του βασιλιά για την πρωτοβουλία του. Συνδέεται κυρίως με την αμηχανία και το πολιτικό αδιέξοδο των παλαιών κομμάτων μπροστά στη νέα πολιτική πραγματικότητα μετά το κίνημα στο Γουδί, τη δυναμική εμφάνιση των ανεξάρτητων πολιτικών και τη μεταστροφή – εύνοια του Γεωργίου Α' υπέρ του Βενιζέλου. Παράλληλα, **υποστηρίζεται στην πηγή** ότι η εσκεμμένη χρονική μετάθεση-αναβολή της εκλογικής αναμέτρησης των παλαιών κομμάτων με το ρεύμα των εκσυγχρονιστών έγινε με το σκεπτικό της αναζήτησης στο εγγύς μέλλον προσφορότερων συνθηκών και ευνοϊκότερων όρων για τον παλαιοκομματικό κόσμο. Η τακτική που υιοθέτησαν οι Γ. Θεοτόκης, Δ. Ράλλης και Κ. Μαυρομιχάλης γίνεται κατανοητή μόνο υπό το πρίσμα των προσδοκιών τους για πιθανή άμεση πολιτική φθορά της κυβέρνησης των Φιλελευθέρων ενόψει των πολλών προβλημάτων που έπρεπε να αντιμετωπίσει. Φαίνεται, πάντως, ότι ο παλαιοκομματισμός δεν είχε συνειδητοποιήσει

απόλυτα το μέγεθος των αλλαγών και τη «βαρύτητα των νέων καθοριστικών παραγόντων» που αναδύθηκαν στον ελληνικό πολιτικό στίβο. (Η ερμηνεία ... φθορά της νέας κυβέρνησης).

Στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1910 οι Φιλελεύθεροι κέρδισαν τη συντριπτική πλειονότητα των εδρών: 307, σε σύνολο 362. Στις δεύτερες αυτές εκλογές του 1910 εξελέγησαν και 7 υποψήφιοι του Λαϊκού κόμματος, οι οποίοι παρείχαν κριτική υποστήριξη στους Φιλελευθέρους. Ο Βενιζέλος ήταν πλέον ελεύθερος να προχωρήσει στο μεταρρυθμιστικό του έργο, το οποίο τελικά περιλάμβανε 53 τροποποιήσεις μη θεμελιωδών διατάξεων του συντάγματος και 337 νέους νόμους που εισήγαγαν μεταρρυθμίσεις σε όλο το φάσμα του δημόσιου και ιδιωτικού βίου.

Το ρεύμα που είχε το κόμμα του Βενιζέλου φάνηκε και στις επόμενες εκλογές του Μαρτίου του 1912, στις οποίες πήραν μέρος όλες οι πολιτικές δυνάμεις. Ανέδειξε 145 βουλευτές, ενώ τα άλλα κόμματα μόνο 36. **Το δεύτερο ιστορικό παράθεμα αποτυπώνει αναλυτικά τις συγκεκριμένες πολιτικές εξελίξεις** επισημαίνοντας τον θρίαμβο των Φιλελευθέρων και την ισχύ εκλογική συγκομιδή των παλαιών κομμάτων που εξέλεξαν βουλευτές σε εκείνες μόνο τις εκλογικές περιφέρειες που διέθεταν υποψηφίους εγνωσμένου κύρους (προσωπικότητες πρώτου μεγέθους). Παράλληλα, πολιτικοί αρχηγοί, όπως Δ. Ράλλης και Αλ. Ζαΐμης, κατέλαβαν θέση στο κοινοβούλιο αφού διεξήχθησαν και οι αναπληρωματικές εκλογές. (Ο Βενιζέλος και οι Φιλελεύθεροι ... σε άλλες περιοχές). Σ' αυτές τις εκλογές φάνηκε ότι η πλειοψηφία των ψηφοφόρων τάχθηκε υπέρ του κόμματος των Φιλελευθέρων, επειδή οι καινοτομίες που είχαν εισηγηθεί γέννησαν την ελπίδα για την επίλυση σημαντικών κοινωνικών προβλημάτων. Μετά τη σαρωτική αυτή νίκη του στις εκλογές του 1912 ο Βενιζέλος ήταν κυρίαρχος του πολιτικού παιχνιδιού χωρίς ουσιαστική κοινοβουλευτική αντιπολίτευση, την οποία – **σύμφωνα με το παράθεμα** - άσκησαν παλιοί (Θεοτόκης, Ράλλης, Μαυρομιχάλης) και νέοι (Γούναρης, Τσαλδάρης, Δημητρακόπουλος) πολιτικοί ηγέτες. (Στη νέα Βουλή ... Δημητρακόπουλος). Ειδικότερα, το κόμμα του Γ. Θεοτόκη από το κίνημα στο Γουδί μέχρι τη συνταγματική κρίση του 1915 είχε τη μεγαλύτερη εκλογική βάση και έτσι αποτέλεσε τον πυρήνα των αντιβενιζελικών κομμάτων.

β) Στις 24 Σεπτεμβρίου του 1908 κατόπιν σχετικών υποδείξεων της ελληνικής κυβέρνησης Θεοτόκη και μετά το κίνημα των Νεοτούρκων στην Τουρκία η Κρητική Κυβέρνηση είχε εκδώσει επίσημο ενωτικό ψήφισμα με αποτέλεσμα την κατάλυση της Αρμοστείας. Το γεγονός αυτό βέβαια προκάλεσε τις έντονες αντιδράσεις της Τουρκίας, ενώ ακολούθησαν η έπαρση και υποστολή, μετά την παρέμβαση των Μ. Δυνάμεων, της ελληνικής σημαίας στο φρούριο του Φιρκά. Αυτές οι εξελίξεις σηματοδότησαν – **σύμφωνα με το παράθεμα** – την τελευταία ανάφλεξη του Κρητικού Ζητήματος. (Η Βουλή αυτής της περιόδου ... Κρητικού Ζητήματος). Μετά τις εκλογές Μαρτίου του 1910 στην Κρήτη και την επικράτηση του Βενιζέλου επακολούθησε η μετάκλησή του στην Αθήνα από τον Στρατιωτικό Σύνδεσμο καλλιεργήθηκαν αμφιθυμικά αισθήματα στον κρητικό λαό. Πέρα από τους φόβους των Κρητών για την απουσία του έμπειρότατου στη διπλωματική κονίστρα Βενιζέλου, σε μεγάλη μερίδα των συμπατριωτών του καλλιεργήθηκε η αίσθηση ότι ο Βενιζέλος θα μπορούσε με την ιδιότητα του πρωθυπουργού να επιλύσει το Κρητικό Ζήτημα ταχύτερα και ασφαλέστερα.

Αλλά ο Βενιζέλος, ως πρωθυπουργός της Ελλάδας, με το οξύτατο πολιτικό του αισθητήριο γνώριζε ότι δεν είχε φτάσει ακόμη το πλήρωμα του χρόνου για την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Στις επίμονες παρακλήσεις των συμπατριωτών του Κρητών απαντούσε αρνητικά και φαινόταν δυσάρεστος. Η σταθερή άρνησή του να επιτρέψει την είσοδο Κρητών βουλευτών στο ελληνικό κοινοβούλιο προκάλεσε στην Κρήτη ισχυρές αντιδράσεις. Αναλυτικότερα, **το κείμενο του Παπαρηγόπουλου αναφέρει** τη σκόπιμη διενέργεια εκλογών στην Κρήτη το 1912 την ίδια μέρα με τις εκλογές στην Ελλάδα καθώς έμμεση πρόθεση των Κρητών ήταν να καταδείξουν, μετά το ενωτικό ψήφισμα του 1908, ότι η Κρήτη ανήκει στην Ελλάδα ως οργανικό και αναπόσπαστο τμήμα. Παράλληλα, η ταυτόχρονη διενέργεια των εκλογών στην Κρήτη

αποσκοπούσε και στην αποστολή των Κρητών βουλευτών στη νέα ελληνική βουλή, γεγονός που θα συνιστούσε από μέρους της Ελλάδας άμεση αναγνώριση της ένωσης, την οποία μέχρι τότε η ελληνική πολιτική ηγεσία απέφευγε να αναγνωρίσει επίσημα για να μην προκαλέσει διεθνείς περιπλοκές με τα αντιδράσεις της Τουρκίας. **Στο παράθεμα μάλιστα σημειώνεται** ότι τα εκλογικά αποτελέσματα στην Κρήτη ήταν αντίθετα από τον θρίαμβο του Βενιζέλου στην Ελλάδα. Ενώ στις εκλογές του Μαρτίου 1910 στην Κρήτη ο Βενιζέλος είχε εξασφαλίσει την πλειοψηφία, στις επόμενες εκλογές του 1912 οι συμπατριώτες του, δυσαρεστημένοι από την εφεκτική πολιτική του πρωθυπουργού της Ελλάδας, έδωσαν τη νίκη στους πολιτικούς του αντιπάλους στη Μεγαλόνησο με αποτέλεσμα ο Βενιζέλος να εκλέξει μόνο 23 βουλευτές σε σύνολο 69.

Όπως προαναφέρθηκε, ο έλληνας πρωθυπουργός δεν επέτρεψε τελικά την είσοδο των Κρητών βουλευτών στο ελληνικό κοινοβούλιο. Η απόφασή του εξηγείται στο πλαίσιο μιας ρεαλιστικής διπλωματικής πολιτικής φιλικών σχέσεων με την Τουρκία, προκειμένου να αποφύγει μια επαπειλούμενη επίθεσή της με αφορμή την *de facto* προσάρτηση της Κρήτης άμα τη εισόδω των Κρητών στην ελληνική βουλή. (Η Κρήτη σκόπιμα είχε ... εναντίον της Ελλάδας). **Το απόσπασμα της Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους περιγράφει** το προσωπικό δράμα και την εσωτερική σύγκρουση του Βενιζέλου, που ενώ αγωνίστηκε για την ελευθερία της Κρήτης και επαναστάτησε το 1905 στο Θέρισο επιδιώκοντας την ένωση της πατρίδας του με την Ελλάδα, αναγκάστηκε να αρνηθεί αυτή την ένωση στους συμπατριώτες του και να παραμείνει απομονωμένος τέσσερις μέρες στο ξενοδοχείο που διέμενε. (Η άρνηση ... διέμενε).

Η στάση του Βενιζέλου είχε ως αποτέλεσμα την αναταραχή που εκδηλώθηκε στα τέλη του 1911 στην Κρήτη. Συγκροτήθηκε πάλι στο νησί Επαναστατική Συνέλευση (3 Ιανουαρίου 1912), ενώ άρχισαν να οργανώνονται και ένοπλα τμήματα. Εκείνο βέβαια που δεν είχε κατορθώσει να λύσει η διπλωματία, το έλυσε ο πόλεμος. Ευθύς μετά την έκρηξη των Βαλκανικών πολέμων (Οκτώβριος 1912) οι πύλες του ελληνικού Κοινοβουλίου άνοιξαν για τους Κρήτες βουλευτές, που έγιναν δεκτοί με εκδηλώσεις απεριγράπτου πατριωτικού ενθουσιασμού. Ο Πρόεδρος της Βουλής των Ελλήνων ανέγνωσε Ψήφισμα, σύμφωνα με το οποίο «*η Ελλάς αποδέχεται όπως του λοιπού εννιάχρονη κοινόν Κοινοβούλιον δια το ελεύθερον Βασίλειον και διά την νήσον Κρήτην*». Αλλά ο Βενιζέλος δεν προχώρησε περισσότερο, για να μην διαταράξει τις σχέσεις του με τις ευρωπαϊκές Δυνάμεις, εν όψει και του πολέμου που είχε αρχίσει. Αρκέστηκε να αποστείλει στην Κρήτη ως Γενικό Διοικητή το φίλο του Στέφανο Δραγούμη, ο οποίος ανέλαβε τα καθήκοντά του στις 12 Οκτωβρίου 1912.

ΘΕΜΑ Δ.1

Η Μικρασιατική καταστροφή επηρέασε σημαντικά την πορεία του ελληνικού έθνους στη σύγχρονη εποχή. Ορισμένοι την *παράλληλίσαν* με την πτώση της Κωνσταντινούπολης το 1453, ενώ άλλοι θεώρησαν το 1922 ως αφετηρία της νέας Ελλάδας. Το προσφυγικό ζήτημα, ως συνέπεια της Μικρασιατικής καταστροφής, αποτέλεσε ζήτημα μεγάλης σπουδαιότητας, με επιπτώσεις σε όλους τους τομείς της ζωής του νεοελληνικού έθνους. Πρώτα από όλα, ο πληθυσμός της Ελλάδας αυξήθηκε από το 1920 έως το 1928 περίπου κατά 20%. Αυξήθηκε επίσης κατά πολύ ο βαθμός αστικοποίησης του κράτους. Εκτός από την Αθήνα, τον Πειραιά και τη Θεσσαλονίκη, τα αστικά κέντρα διογκώθηκαν εξαιτίας της εγκατάστασης προσφύγων σε αυτά.

α) Σημαντικότερες ήταν οι επιπτώσεις από την άφιξη των προσφύγων στην εθνολογική σύσταση του πληθυσμού της Ελλάδας. Το 1920 η Ελλάδα είχε 20% μη Έλληνες ορθόδοξους, ενώ το 1928 μόλις 6%. **Σύμφωνα με το κείμενο Α**, ο Βενιζέλος σε ομιλία του το 1929 τόνισε ότι ποτέ μέχρι τότε το ελληνικό κράτος δε διέθετε τέτοια εθνική ομοιογένεια («Όπως επισήμανε ... τόσον ομοιογενές»), **ενώ στο κείμενο Β ο Απ. Βακαλόπουλος παραθέτει την άποψη του Γερμανού ιστορικού Stephan Ronhart**, ο οποίος επιβεβαιώνει ότι η Ελλάδα μετά τη μικρασιατική καταστροφή αποτελούνταν από ένα πληθυσμό 6.550.000 κατοίκων με κοινή θρησκεία και γλώσσα («Ο Γερμανός ... 6.550.000 ψυχών»).

Ο ελληνικός πληθυσμός της Δυτικής Θράκης και της Ηπείρου αυξήθηκε, ενώ η Κρήτη, η Λέσβος και η Λήμνος εξελληνίστηκαν πλήρως. **Ο Γιώργος Γιαννακόπουλος στο πρώτο παράθεμα υποστηρίζει ότι** η ενίσχυση του ελληνικού στοιχείου στη Δυτική Θράκη αποτελούσε πρωταρχικό μέλημα του ελληνικού κράτους, καθώς η ελληνική παρουσία στην περιοχή είχε περιοριστεί δραματικά μετά τη συνθήκη του Βουκουρεστίου, το 1913, σύμφωνα με την οποία η Δυτική Θράκη παραχωρούνταν στη Βουλγαρία. («Στη Θράκη, ... για το ελληνικό κράτος»). Ωστόσο, μόλις μια δεκαετία αργότερα, το 1924, οι Έλληνες αποτελούσαν το 62,1% του πληθυσμού της περιοχής, και το 1928 οι πρόσφυγες αντιπροσώπευαν το ένα τρίτο του πληθυσμού της, μετά τα μέτρα που έλαβαν κράτος και Ε.Α.Π. για την εγκατάστασή τους στη Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη. («Το 1924 ... ήταν πρόσφυγας»).

Η κυριότερη όμως μεταβολή στην εθνολογική σύσταση λόγω της εγκατάστασης των προσφύγων συνέβη στη Μακεδονία. Το ποσοστό των μη Ελλήνων ορθοδόξων που ήταν 48% το 1920, έπεσε στο 12% το 1928. Η ενίσχυση του ελληνικού χαρακτήρα της Μακεδονίας είχε μεγάλη σημασία για τη διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας της Ελλάδας. Εξάλλου, αραιοκατοικημένες περιοχές της Βόρειας Ελλάδας, κάποιες από αυτές παραμεθόριες, εποίκιστηκαν από πρόσφυγες. Με τον τρόπο αυτό κατοχυρώθηκαν οι νέες περιοχές που ενώθηκαν με την Ελλάδα μετά τους Βαλκανικούς πολέμους και ενσωματώθηκαν στον εθνικό κορμό. **Στο κείμενο Β παρατίθεται μια άλλη άποψη του Stephan Ronhart,** ο οποίος θεωρεί ότι η διάσωση των προσφύγων υπήρξε καίριας σημασίας για την επιβίωση ολόκληρου του ελληνικού έθνους, την ηθική του ανάταση και την εξασφάλιση της εδαφικής ακεραιότητας του ελληνικού κράτους («Και σε άλλο σημείο ... ολόκληρο τον εθνικό του κορμό»).

β) Για ένα διάστημα η άφιξη των προσφύγων φαινόταν δυσβάστακτο φορτίο για την ελληνική οικονομία. Μεσοπρόθεσμα όμως αυτή ωφελήθηκε από την εγκατάσταση των προσφύγων.

Κατ' αρχήν αναδιαρθρώθηκαν οι καλλιέργειες και η αγροτική παραγωγή πολλαπλασιάστηκε. Σε μία δεκαετία (1922-1931) οι καλλιεργούμενες εκτάσεις αυξήθηκαν περίπου κατά 50%, η γεωργική παραγωγή διπλασιάστηκε και εξασφαλίστηκε επάρκεια σε σιτηρά. **Σύμφωνα με τα δεδομένα του στατιστικού πίνακα, που προέρχεται από τα αρχεία του Foreign Office και στον οποίο καταγράφεται η γεωργική παραγωγή στην Ελλάδα την περίοδο 1921 – 1925,** η καλλιέργεια δημητριακών παρουσίασε αύξηση κατά 84 χιλιάδες τόνους μέσα σε μια πενταετία (από 624,8 χιλιάδες τόνους το 1921 σε 708,7 το 1925). Βέβαια, σε σύγκριση με τα δεδομένα για το 1921, παρατηρείται μια κάμψη στην παραγωγή δημητριακών τη διετία 1922 – 1923 προφανώς λόγω των γεγονότων της μικρασιατικής καταστροφής και της ανταλλαγής πληθυσμών (534,8 χιλιάδες τόνους το 1922 και 602,8 το 1923). Πάντως, η ευεργετική για την παραγωγή δημητριακών άφιξη των προσφύγων φάνηκε ήδη από πολύ νωρίς, καθώς και μεταξύ των ετών 1922 – 1923 παρατηρήθηκε αύξηση κατά 68 χιλιάδες τόνους. Τα θετικά αυτά αποτελέσματα είναι απόρροια του ότι οι πρόσφυγες εφάρμοσαν την αμειψισπορά και την πολυκαλλιέργεια και στήριξαν το θεσμό της μικρής γεωργικής ιδιοκτησίας.

Η έλλειψη γεωργικών εκτάσεων προς διανομή στους πρόσφυγες υποχρέωσε το κράτος να αναλάβει την κατασκευή μεγάλων εγχειοβελτιωτικών έργων, κυρίως στη Μακεδονία, και έτσι αυξήθηκαν οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις. **Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται και στο δεύτερο παράθεμα,** στο οποίο ο Απ. Βακαλόπουλος αναφέρεται στην κατασκευή τέτοιων έργων στις πεδιάδες των Σερρών, της Δράμας και της Θεσσαλονίκης, με στόχο την πρόληψη καταστροφών από εκτεταμένες πλημμύρες που προκαλούσαν μεγάλοι ποταμοί (Αξιός και Στρυμόνας) και χείμαρροι και την αποξήρανση λιμνών, ώστε οι νέες γεωργικές εκτάσεις που θα προέκυπταν να δοθούν στους πρόσφυγες για καλλιέργεια («Οι κυβερνήσεις ... πρόσφυγες και γηγενείς»).

Επίσης, εισήχθησαν νέες καλλιέργειες ή επεκτάθηκαν οι παλιές (καπνός, βαμβάκι, σταφίδα) **Με βάση τα δεδομένα του στατιστικού πίνακα,** τόσο η παραγωγή καπνού στην περίοδο 1921 – 1925 (από 23,3 χιλιάδες τόνους το 1921 σε 60,8 το 1925) όσο και η παραγωγή βαμβακιού

τριπλασιάζονται (από 3,8 χιλιάδες τόνους το 1921 σε 10,5 το 1925). Μάλιστα, είναι αξιοσημείωτο ότι η παραγωγή βάμβακος παρά τα δραματικά γεγονότα της μικρασιατικής καταστροφής όχι μόνο δεν παρουσίασε κάμψη, αλλά είχε σταθερή και συνεχή άνοδο σε όλη αυτήν την περίοδο που καταγράφεται στον πίνακα, ενώ τόσο η παραγωγή καπνού στην περίοδο 1921-1925 τριπλασιάστηκε σε σχέση με το προηγούμενο έτος (37,8 χιλιάδες τόνοι το 1923 σε σχέση με τους 19,8 χιλιάδες το 1922).

Η κτηνοτροφία και η πτηνοτροφία βελτιώθηκαν ποσοτικά και ποιοτικά. Η δενδροκομία, η σηροτροφία και η αλιεία αναπτύχθηκαν από πρόσφυγες που ήταν ειδικευμένοι σε αυτές τις ασχολίες στην πατρίδα τους. **Με τα παραπάνω συμφωνεί και ο Ρ. Αλβανός, ο οποίος στο τρίτο παράθεμα υποστηρίζει ότι** δόθηκε βάρος στην αμπελουργία, ειδικά με τη μεταφύτευση στη χώρα αμερικανικών αμπελιών, που ήταν περισσότερο ανθεκτικά στη φυλλοξήρα («Παράλληλα, οι πρόσφυγες ... από τη φυλλοξήρα»), και στην καλλιέργεια μετάξης και ρόδων για την παραγωγή ροδέλαιου σε περιοχές της Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας («Δόθηκε ιδιαίτερη ώθηση ... Βέροιας και Δράμας»).

Από τα παραπάνω διαφαίνεται η συμβολή των προσφύγων σε όλους τους παραγωγικούς τομείς της χώρας, χάρη στις γνώσεις, τον πολιτισμό τους και την ισχυρή διάθεση που επέδειξαν για εργασία, ώστε να ξαναδημιουργήσουν όσα έχασαν μέσα στην καταστροφή.